

DÖRD MƏRTƏBƏLİ SARAYLARIN HARAYI,

yaxud "Bir ayrılıq odu var..." in müəllifi və qəhrəmanı

(Əvvəli 8-ci səhifədə)

H.Kürdoğlu poemada bu üvlilik məqamında təqdim olunur. Həm də tekeo Ə.R.Xələfliinin poetik mənalandırımları, taronnum və vəsfləri ilə yox, müasirlərinin H.Kürdoğlunu özüne "söz" ünsiyyətinə analitik bədi həlliilin mərkəzində çəkməkə. Poemanın "Göz yaşı - köz yaşı" adlı hissəsində oxuyuruz:

Ruhunda maclis var - müdridlər bir-bir,
Fikir köhlənini meydana çökir.

Bu misralar poemanın kompozisiya sistemində aylınlı götürür, poetik sistemi bir bütöv kimi görməye imkan verir, bədi strukturun mükəmmilliyyəti şortlendirir.

Poemanın "Əzəldən əzəl sözüm", "Sözümüzün əzəli sözüm", "Dədələrdən golon yol", "Şairin yurduna seyahət" hissələri şairin öz sosidi, H.Kürdoğlu haqqında şairin öz "söz" üdü. "İnsan-Vətan kitabi"nda akademik N.Cəfərovun, "Yurd ağrılıları"nda professor Q.Kazimovun, "Göz yaşısı - köz yaşı"nda müdrid Teymur Dədənin - akademik Teymur Bünyadovun səsini eşidir, sözünü dinleyirik. "Korkukdan üzü bəri"da professor Q.Paşayev danışır, "Qaradaşından qalan dünya"da professor Ş.Alişanlının hüsnünlə qardaş səsini eşidir, "Şair cörəyini yemişəm" deyin oğlu İlham Alişanlının ata həsrətini duyunraq. Müdrik şairimiz Zəlimxanın ruhunun səsi bizi kövərlədir:

Bu dünya çarxının pəri görünür.
Qızıl söz harda var, zəri görünür.
Hüseyn Kürdoğlunu başabaş bilən,
Böyük Zəlimxanın yeri görünür.

Daşın çay üstəyəm - bərəm Zəlimxan,
Qurbani Zəlimxan, Kərəm Zəlimxan.
Könlümun qapısı döyüldü birdən,
Bu golən kim ola? - Görəm, Zəlimxan.

Göy yandı, yer əsdi - qorxu-qada var,
Yanmayan sinədə hansı oda var?
Allahəcan qalxan sözü, səhbəti,
Şairin dilində çağlar səda var.

Bu kövrək bəndlər hər birimizi - duymuşlu oxucunu Zəlimxanlı - Hüseyinli dünəninin ziqaqlarından keçirir, Sahib Abdullayevin, Ağla Laçınlın, Şuşalı Zülfüqarin xatirələr dünəsinə bas vururq.

Müəllifin retrospektiv təsvirləri bizi Azərbaycan insanının tarixi xarakteri ilə tanış edir. "Kürd Əlişin heykəti"ndə təqdim olunan qəhrəmanın yenilənilməyi, əyilməzliyi və cəsurluğu haqqında "heykəyat"ı H.Kürdoğlunun ruhundakı əzəmiliyin köklərinə ağıb bizo göstərir. "Kamran əminin heykəti"ndə sonətkar 30-cu illərin amansız repressiyaları ilə inddi Qarabağ hadisələri arasındaki bağlılığın faciəvi notlarını bəyan edir.

Sinəsində sözünən odlu vulkan yatağı,
Oda bükkülüb yanır torpaq - məzar otağı.
Hüseyn Kürdoğlunuñ sözü zaman körpüsü
Uçurumlar üstündə hər dördlüyü dörd tağı.

Bu dünyani gözərsən doğru, dürüst ilqarla,
Öz yoluñ düz olsan, yaşıyarsan vüqarla.
Boynumuzda haqqı var ustad Kürdoğlunuñ da
Gölümşək ziyanətə Kamran oğlu İlqarla.

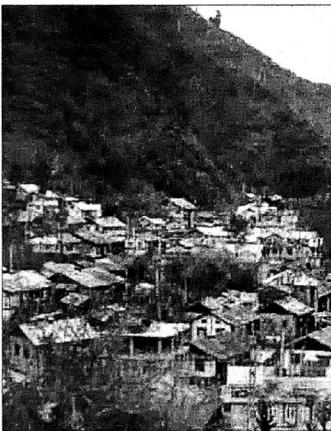
...Həyatı ağıracıdan çıxıklär dörd mənə.
Taleim rəva gördü, batmanla dörd mənə.
Usanmadım, bezmədim, hər dördi iibrat bildim
Bu dörsələr ustadlar yol boyu verdi mənə.
Ə.R.Xələfli Qarabağ hadisələrinin xronikasını vermir, bunun əzəvində elə fragmentlər təqdim edir ki, bütünlükde o dövr haqqında tam real təsəvvür yaranır. "Qanlı sənədlər" dən üzü bəri Azərbaycan xalqının özəbdi və əzəli torpaqları uğrunda ölüm-dırırmə savasına girdiyini, sonrakı qurbanları verdiyini, Vətan bağının qanlı suvarıldıqını, bununla belə millətin əzəmini və yeniləməzliyini saxladığını qürur hissili bizo çatdırır:

İndi bu torpaqda əsillər yatur,
Yağıya can verməz nəsillər yatur.
Əsrin o üzündə qalan tarixdə,
"Qanlı sənədlər"da fəsillər yatur.

Əsərdə milli ruhun əzəmiliyini göstərən, yadın yaddaş üzərində ağlığına qarşı duran, milli varlığın gücünü sübut edən təsirli səhnələrdən biri da "Yollar moni yormadı" adlı hissədir. Burada yaddaşdan gələn məraqlı bir hekayə diqqəti cəlb edir. Qaçaq Nəbi Yazi düzündə Xələfli köçünün qonağı olur. Kazaklar düşərgəni mühasirəyə alır. Zabit Nəbini sorusur. Molla Alı ağışaqalı tomkını ilə qabağı durur:

*Hardadı Qaçaq Nəbi? - zabit sorusun ordan.
Bircə andı hırsınlı lap çıxır cindən-dondan.
Dayadı Nəbinin yerini Molla Alı
Sorus - deyr - dillənə, dağ danışar adımdan.*

Zabit Molla Alı ayaq çəkdiyi silahlı ilə hədəleyir, onun alını nişan alır. Molla Alı elə zəndlə zabitə baxır ki, silah onun elindən düşür. Köc Nəbini olo vermir. Bu ohvalatı Xanlıq, Mollu camaati və Xələfli tərkəmələri unutmur, yaddaşdan yaddaşdır. Əhvalat "Bir ayrılıq odu var..." əsərində öz yerini alır. H.Kürdoğlunun yaradılığında Nəbi obrazı da baş plandadır. Çünkü Hüseyin də orta məktəbi Xanlıqda oxuduğu zaman Molluda qohumlarının evində yaşayib. Bu tarixi hadisə, həm də Xələfli'lərə Mollu, Xanlıq camaatının bu

gənə qədər yaşıyan dostluğunun bünövrəsi olub. Müəllif həmin hissəni məramını təsdiq edən dördlüklə bitirir:

*Yaratdım bu dastanı söz bilənlər oxusun,
Həqiqiətin yoluñ düz bilənlər oxusun.
Əlli ilə yaradıb - olli günə yazmışam,
Hüseyn Kürdoğlunuñ köz bilənlər oxusun.*

Hor sözde, hor səsde, hor xatirədə H.Kürdoğlu dünyası yenidən gözümüzənən görilir, bizim üçün indiyo qədər gizli, üstünlükən qalan nə qədər sirlər aylır. H.Kürdoğlu dünyasının ümmana bənzər genişliyi, okeana bənzər dorinliyi qarşısında mat-məhəbət qalır. Təkcə H.Kürdoğlu dünəncisinin həqiqətsizliyi bizi həyrlətləndirir, təkcə H.Kürdoğlunun "zamanın əsiri yellərinə istedəd yelkəni ilə qarşı sına garnak bacarığı" qarşısında ürəyimiz riqqotə golmir, həm də bu nəhayət dünəninin sirlərinə yüksək sonətkarlıqla açan Ə.R.Xələfli sənətinin ecazları içində qalırıq.

Ə.R.Xələfli bu əsərdə polifonik romana məxsus bədilik keyfiyyətlərindən sənətkarlıqla bəhrələnir. Poemanın bədi strukturu polifonik roman strukturuñdan gür aylır. Polifonik romanda hər bir obraz əsərə öz ideya yükü ilə daxil olduğu kimi, əsərin obyektiv ideyəsinin müəyyənələşməsində müəllif mövqeyi ilə borabər, hər bir obraz öz sözü və "səs" ilə iştirak etdiyi kimi, bu poemada da müəllif H.Kürdoğlu haqiqətini oxucusuna obyektiv şəkildə təqdim etmək üçün onun müasirlərinin obrazını özünameksiz ideya yükü ilə əsərin bədi strukturuna daxil edir. Biz poemada H.Kürdoğlunun hayatı və sonət məbarizələri haqqında, onun siyasi rejimə qarşı duran hayat və sonət amali haqqında ancaq müəllif sözü, müəllif mövqeyi ilə yox, həm də konar səslerin sözü və mövqeyi ilə tanış olurraq:

Türkün cilgilən ruhu söz sırasında,
Dərdi, ağrısı da can yarasında,
Bağdad xurması Hüseyin dili,
Şirini bal kəsər hər misrasında.

*...Demə ağırlırmam keçə, unudam
Gündündən yan keçə, gecə unudam.
«Mənim bi dünyaya bir hasratım var»
Deyən Kürdoğlunu necə unudam?*

Əbədi körpüdən keçən dostlarım,
Ayrlıq yoluñ seçən dostlarım.
Ruhumda obḍə yaşıyar yənə
Dünyadan ağırlı köçən dostlarım.

Poemada H.Kürdoğlunun yuxarıda adları sadalanın müasirlərinin onun hayat və sənət yolu haqqında verdikləri qisa xarakteristikalar bizdə poemanın qəhrəmanı haqqında obyektiv təssürat formalarıdır. Əslində, bu əsulla Ə.R.Xələfli H.Kürdoğlunu biza bütün cəmiyyətin gözü ilə təqdim edir. Bir-birini tösdigən edən həqiqətlər, bir-birini müxtəlif bucaqlardan tamamlayan həqiqətlər bizim gözərlərimiz qarşısında H.Kürdoğlunun "tərk qanlı" məbarizələrə qar{name}zınlər və obrazları pozulmaz cıxlardır. Azərbaycanın ən görkəmli vətəndaş ziyyələrinin obrazlarının səsi və sözü bizi bir daha belə bir həqiqətə inandırır ki, "Hüseyin Kürdoğlunun yazdıqların; Bir bütün adı var - "Vətan kitabi"». Büt poemadan keçən bir həqiqətə də inanırıq ki:

*Hüseyin Kürdoğlunun vətan sevgisi
Galın nəsillərə örnək yeri.*

Ə.R.Xələfli Hüseyin Kürdoğlunun vətan sevgisindən Hüseyin Kürdoğluna? Bunu dəqiq müəyyənləşdirmək, qötü hökm vermək çətindir. Çünkü nə zaman H.Kürdoğlunun əməllərinin vəsəfindən Vətanın taronnumuna keçilir, hərda H.Kürdoğlunun qan ağlayan qalbinin iztirabları Vətan, Qarabağ ağırlarının poetik ifadəsini tamamlayı - bunu ayırmag çotdır. Poetik keçidlər həyətəmizdir dərcədə hiss olunmadan baş verir. Əli Rzənin poetik uğurunun başlıca şartı odu ki, bizi haradə "Kürdoğlunama", haradə "Qarabağnamə", haradə "Vətənnama" oxuduğumuzu hiss etmirkədir.

Ə.R.Xələfli "Vətəndən, millətdən, dil-dən dənişən; Sevgi dəstəndən yazdığım əsər" desə də, deməsə də, biz bu bədi həqiqəti bütün vərmişimizlə hiss edirik, qavramıqırıq.

*Çökdim simlər üstə təzənə gəldi,
Kökləndi duygular tez ana gəldi.
Dilimdə gəyərib bitən divanı*

Şimlərə qatmamış təzənə gəldi - deyərək bizi təqdim etdiyi "Qarabağ" rədəfləri divanını biz uğşaklıqdə dəstən söylenən aşığıñ dəstəni kimi dirlənir, özümüz də hiss etmədən bu "Qarabağ" dəstənin ruhuna köklənir. Bu dəstən dinlöyən zaman içimzidəki yaraların közü qopur, bizi ağırlır, bizo əzəb verir, lakin nə sırri-sehrəsində, biz bu dəstənən sənətənən yarışırıq. Dəyərək, dilsiz, qızılı, hər bir qırına əvəl yazıcı və çətinliklə olsa da mətbuatda çap etdirir. Bəli, yazı müqavimətə qarşılıqla da, koskin ixitsarla rəmor qalsa da (bu kitabda verilən yazıların özündən da aydın başa düşürlür), hər haldə işq üzü görüb. Yaşadıq mənəvi problemləri Əli Rza Xələfli ustادından, onun zəngin yaradıcılığında aydınlaşdırıb. Sonralar da onun tösüsü ilə lirik şeirlər, dördlüklər qələmə alıb. Dərc olunan kitablarla rəyər, məqədələr həsr edil. Bir növ özi demis, ruhən "ustad yanan ocağı" adı olvələr şair və publisist kimi formalılmışdır.

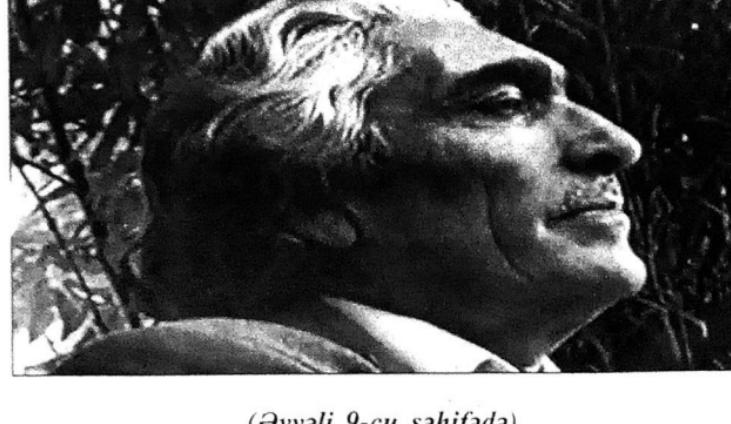
"Üstad yanan ocaqda..." adlı adəbi publisistlik bölməsində təqdim olunan yazılar - "Durna səsi", "Bir çinər köpüsü", "Dünya həzər boy devil", "Unutmuram qarğı baxışları", "Söz ki var, son ucu irmağı", "Üstdən qazəllər almındı", "Türk-Azəri vətəninin torənməsi", "Xan yığnağı, Ozan sözü", "Ruhumda bir karvan və... maraqla oxunur, oxucuya sənətətik zövq aşılayır. Hər bi yazının poetik ömrəklərlə müşayiət olunması, esədüşüncə əsləbi, dil şirinliyi oxucunu cəzibəsində saxlaysırdı.

(Davanı 11-ci səhifədə)

11 oktyabr 2018-ci il

DÖRD MƏRTƏBƏLİ SARAYLARIN HARAYI,

yaxud "Bir ayrılıq odu var..." in müəllifi və qəhrəmanı

(Əvvəli 9-cu səhifədə)

Diqqətimi çökən bir məqama da münasibətimi bildirmək istədim: ayrı-ayrı bölmələrə, hissələrə, yazınlara verilon adlar, başlıqlar da müəllifin mövzuya həssas münasibətindən, hayatı hadisələri müşahidə zamanı gəldiyi qonaqtəri ümumiləşdirmə gücündə olan başlıqlara çevirməsi poetik baxımının sərhəd genişliyindən xəbor verir. Poemanın adını (həm də kitabın və birinci hissənin adını) bir də yada salaq: «Bir ayrılıq odu var...» adlanır.

Əlbəttə, «od» obrazdır. İnsan hissələrinin hərəkət qaynağı, güc mənbəyi kimi rəmzi mahiyyət daşıyır. Odsuz hayatı olmadığı kimi, ruhunda, varlığında bu od gücünə hiss etməyənlərin gücündən, qüdrətindən danışmaq mənasız olardı. Geniş mənada həm sevgi odu, həm də ayrılıq odu bütün yaxıcılığı ilə birgə insana yaşama hissi, mübarizə özmi təlqin edir. Mübariz, özmkar adama «canında bir od var» deyirik. Biz müəllifin mənəvi mühitindəki bu odu gördüyüümüz kimi, o da ədəbi obrazının - Hüseyin Kürdöglunun təbiətindəki gücün, qüdrətin qaynağı olan odu da görə bilir. Əlbəttə, təkcə Hüseyin Kürdöglunun yox, digər obrazların da qaynarlığını təmin edən odu müşahidə və bu müşahidələri poeziyaya gətirmə əsərin dolğunluğunun əsas səbəbidir. Söz yox ki. Ə.R.Xələfli çox çalarlı bu od obrazının ayrılıqla bağlı görünən tərəfino işiq salır: müəllif bu mahiyyəti poemaya verdiyi dörd misralıq poetik epiqrafdə oxucuya qabaqcadan çatdırır. Təlqin olunan ideya öncə görmə, fəhm stixiyası yaradır. Sanki oxucu onu nələrin gözlədiyini duyur və bu duyumun açıldığı yolun «zamanına, çağına» düşür.

*Bir ayrılıq odu var, canımızda yaşayır,
Dolanır damar-damar, qanımızda yaşayır.
Ağrısı yolumuzun zamanında, çağında,
Yeriyir adımızda, sanımızda yaşayır.*

«Bir ayrılıq odu»nun zamanında, çağında yaşadığımızı, bu odun adımıza, sanımıza bəxş elədiyi mənəvi ağırlığın altından çıxmışımız indiki nəsillərin göləcək qarşısında umudulmamalı olan borcudur.

Kitabın ikinci hissəsinin adı «...Ustad yanın ocaqda» adlanır. Diqqət edildisə, bu başlıq sanki birinci hissənin başlığının ikinci görünülməyən hissəsidir. Bütövlükdə belə oxunur: «Bir ayrılıq odu var, ustad yanın ocaqda...». Bu, sadəcə zahiri bağlılıq deyil. Həm də kitabın bütöv bir əsər olduğuna işarədir. Əlbəttə, bu, müəllif işarəsi olsa da, müəyyən mənada oxucunu da razi salan işarədir.

Ə.R.Xələfli «...Ustad yanın ocaqda» çox mətləbləri görür, gördüklerinin çoxunu qələmə gətirir, qəlbinin oduna tutur, sözləri misralara, misraları bəndlərə... və bütövlükdə əsərə çevirir. Ədəbi publisistikadan cəmlənmmiş ikinci hissəyə də fikir və düşüncələrini özündə ehtiva edən poetik epiqraf verir:

*Hər sözə, hər sətirə ruhumdan can vermişəm,
Yarpaq-yarpaq dərələri sinəm üstə sərmişəm;
Ustad yanın ocaqdan alovları, odları
Qəlbimə yanğı-yanğı, köz-köz yığış, dərmışəm.*

H.Kürdöglü da «oddə yanın Səməndər» idi. Ona görə də hər iki «Səməndər» in yaratdığı «Əhmədli» - «Xələfli» havaları eyni not üstə oxuna, «Bir ayrılıq odu var...» nəgməsi kimi dərk oluna bilir. Ancaq burası da sevindirici, eyni zamanda poetik düşüncənin möhtəşəmliyidir ki, bu havalar:

“Yolum şuşə-şüşədi,

Qarabağdı, Şuşadı”

- havası ilə birləşib bütöv Vətənin nəfəsinə, avazına çevrilir. Həmin Vətən nəgməsi bir «müxəmməs» havasında göləcəyin xoş günlərinə inam aşılıyor, bizi dəyanətə, cəsarətə soşləyir:

Zaman elə gətirdi kəsildi bənd-bərələr,

Yurdan ayrı doğuldular təzə galən törələr;

Yurda açılan yolu bir gün gələ görələr..

Ruhumuzda dağlar var, sinəmizdə dərələr;

Dağımız, dərəmiz də, gəzimiz də Vətəndi.

...Akademik Nizami Cəfərov Əli Rza Xələflinin «Təngidçinin azərbaycanlıq idealı» kitabına yazdığı «İ dela doğru: düşüncədən yazıya» adlı «Ön söz»ünü müəllifin obrazını dəqiqlik xarakterizə edən düşüncələrlə bitirir: «Zənnimcə, söz də, sənət də elə insanın inamını - həyata, dünyaya, əhdəviyəşarlıqla olan inamını qorumaq missiyası daşıyır. Sənət insanın inamını qorumaq gücündədir, demək, dəyəri var; oxucu da əsərdə bu inamı axtarır. İnsan (oxucu) axtardığını tapmadığı əsəri yaddaşında saxlamır.

...Əli Rza'nın bu yeni əsəri geniş mənada, idealə doğru yolda düşüncənin yazıya gələn, qavranılan və dərk olunan... örnəyidir». Bu qonaqtərlər eynilə «Bir ayrılıq odu var...» əsərinə də aid etmək olar.

«Bir ayrılıq odu var...» sənətkarın kredosuna sədaqətinin bir dəha təsdiqidir. Onun zəngin yaradıcılığının yeni uğurudur.